

Марко С. Марковић

Жорж Бернанос између детињства и смрти (1888—1948)

„...Ђаво се шу са Богом бори, а бојно поље је срце човеково“.

Ф. М. Достојевски, „Браћа Карамџови“

„Ја не знам за кога пишем, али знам зашто пишем, — ја пишем, да бих се оправдао. — У чијим очима? — Већ сам вам рекао и бојим се да ћу испасти смешан зато што се понављам. У очима деце која сам био“.

Ж. Бернанос, „Понижена деца“

Поводом двоструког јубилеја Жоржа Бернаноса (Georges Bernanos), нужно је одати му почаст строго се придржавајући истине. Он то заслужује утолико пре, што је био ако не највећи хришћански писац Француске, а оно њен најхришћанскији писац, један од најдубљих и напродуховљенијих хришћанских писаца XX века, свакако најближи наследник Достојевског међу нашим савременицима. Али живот Бернаноса био је помућен перипетијама његове јавне и посебно политичке активности. Због тога су они који су му били пријатељи, или су се издавали за такве, сматрали својом дужношћу да одобре све његове поступке, да га оправдају у свакој прилици, чак и против очигледности. Они други, испуњени негодовањем или мржњом, тражили су како да га понизе или су над њим изрицали пресуду искључиво по његовим слабостима. И тако је дошло до битке патуљака на прсима везаног Гуливера која траје до данас. Ваља нам одбити учешће у тој игри, где се успомена на једног великог писца каља ниским ласкањима или где се једно снажно дело помрачује слабостима свога аутора. Одсада Бернанос припада историји књижевности и историји Француске. Са духовне тачке гледишта, он припада вечности. Он може очекивати од нас само истину и његовом делу је нужна само истина. И боље је тако. Јер то дело не само да није било окрњено животом Бернаноса, оно је било обogaћено његовим искуствима, без престанка храњено његовим победама, као и његовим поразима.

Духовна борба Жоржа Бернаноса се у суштини своди на супротност између детињства и смрти, тачније, између чедности детињства и страха од смрти. Одатле треба почети, али с тим се мора и завршити, јер се кроз читав живот Бернаноса провлаче исте теме и воде битке за исте идеале. И то се истовремено запажа у његовој личној драми, јавној делатности и књижевном стварању. Међутим, ако се идеали и теме не мењају, Бернанос им у сваком периоду даје други садржај и смисао, као што је и промена његових политичких ставова праћена развојем књижевних транспозиција. Стога би била кобна грешка када би се на основу истовестности принципа превиделе промене Бернаносових гледишта, или кад би се, с обзиром на противречности извесних његових политичких потеза, поверовало да има бар четири Бернаноса, колико и главних етапа у његовом животу. Речју, треба наћи јединство у мноштву, пошто се претходно призна постојање мноштва. Авантура Бернаноса је налик на калейдоскоп: приликом сваког покрета мења се распоред и добија се нова слика, мада су разнобојни каменчићи увек исти.

Уколико се код Бернаноса понекад примећују разлике, ако не и несклад, између идеала и политичке активности — или се бар посматрачу тако чини — може се приликом критичке анализе његових написа корисно послужити Фројдовом схемом о разним „Ја“. У том случају, намеће се поређење између психоаналитичког појма „То“, које симболише пишчеве унутрашње тенденције и душевне кризе његовог „Ја“, које представља јавног радника у додиру са спољашњом стварношћу; „идеалног Ја“ или слике коју Бернанос сам о себи оставља или је стварају присталице његовог култа и „Над-Ја“, тј. моралног цензора или савести која се повремено пројављује у његовим делима.

Наравно, то поређење је само приближно и чак ако очигледно постоји потискивање немилих садржаја у подсвести, ослобођење Бернаноса од притиска подсвести неће бити психоаналитичко, па чак ни дијалектичко. А у томе се баш и састоји изненађење које он припрема својим пријатељима и противницима.

УГРОЖЕНИ ИДЕАЛИ

Од своје најраније младости, Бернанос је врло високо поставио своје религиозне и националне идеале, покушавајући да буде врло строг према себи и другима. Својим слабостима упркос. Али ни стални напори ни активно учешће у Првом светском рату, нису били довољни да у Бернаносу одрже трајну равнотежу. Отуда се убрзо јавља унутрашњи сукоб у њему, који ће расти све до његове смрти. Раскорак између идеала и стварности повлачи за собом његову јавну критику црквених и политичких установа, док се самокритика пројављује углавном у његовим књижевним делима. Овоме доприноси и његов узвишени појам части који му не допушта да своје погрешке и мане јавно призна.

Шта представља дух детињства у очима Бернаноса? То су, пре свега, невиност, девичанство, радост. Између детињства и светости, Бернанос ставља дух витештва, нераздвојан од храбрости, спремност на ризик, осећање части и презира новца. На врху је ипак светост, која обухвата самопрегор, несебичност, сиромаштво, готовост на патњу и мучеништво. Није чудо што се Бернанос врло рано придружио Морасу (Charles Maurras) који је преко свога покрета „Action française“ глорификовао витешке редове, француску монархију — као символ хармоније између друштвених стајежа — али и римо-католичку цркву која је представљала „Ordo“, начело космичког реда оствареног на земљи. Бернанос је у Морасу и Дримону (Edouard Drumont) видео своје духовне учитеље, оличење својих младалачких идеала, у име којих ће добровољно ступити у Француску војску за време Првог светског рата⁽¹⁾.

Национално-хришћански идеализам Бернаноса је убрзо нашао одјека у његовим књижевним делима. У роману „*Ragot*“ („La Joie“), Шантал, девојка светачког живота и по типу врло блиска побожности католичке светице Терезе из Лизјеа (Thérèse de Lisieux) овако себе дефинише: Могуће је живети као одрасла особа, имати своје месташце у свету, бранити своје легитимне интересе, а ипак гледати детињским погледом само оно што је битно, елементарно, радост, бол и смрт“. О њој се даље вели да је била самилосна према другима, као дете, исто тако спонтана, слободна, чиста. А она се исповеда: „Ја сам само мислима на Бога, била сам слободна и радосна само за Њега... као дете, мало дете... али само свеци су деца“.

Ипак, међу светицама Жоржа Бернаноса почасно место припада Јованки Орлеанки, зато што је она у себи сједињавала и девичанство, и витештво, и светост, и мучеништво: „Чудесно је што се једном, можда једини пут у историји, детињство појавило пред редовним судом, али чудесно је над чудесним што је тај суд био суд црквених лица“ („Jeanne, relapse et Sainte“). Дете против стараца и старачког духа! А ми обично замишљамо свеце као старце: „Хтели бисмо да свеци буду старци пуни искуства и политичке вештине, а они су већином деца. Детињство је само против свих“ („Jeanne...“). И оно не оклева ни пред каквим сметњама и опасностима. Стога се на Јованку Орлеанку може најбоље применити Бернаносова дефиниција светости: „Светост је авантура, она је чак једина авантура“ („Jeanne...“).

Светост је нераздвојно везана и за његово схватање Цркве. Свеци, по Бернаносу, нису само духовна елита, они су тврдо језгро Цркве, суштина њена. Без њих, Црква би била установа слична другима: „Наша Црква је Црква светаца. Читав тај велики апарат мудрости, силе, гипке дисципли-

(1) А. Беген наводи следеће податке о држању Бернаноса за време Првог светског рата: „Раформисан, Бернанос подноси молбе и ангажује се у 6-ом пуку драгона, где ће провести цело време рата, са неколико рана и одликовања, али остајући у чину каплара“ (Albert Béguin, „Bernanos“, Paris, Seuil/Ecrivains de toujours, 1982, стр. 90).

не, велелепности и величанства није по себи ништа ако није надахнут љубављу... Бог није створио Цркву да добробит светаца, но да би она преносила спомен на њих, како не би усахнуо, са божанским чудом, тај поток части и поезије. Нека друга Црква покаже своје свецe! Ова наша је Црква светаца“. Кроз те редове се већ могао наслутити и корен будућег разлаза Бернаноса са Морасом, кога је Римокатоличка црква првенствено импресионирала као институција.

Страх од смрти

Насупрот идеалу детињства, Бернанос ставља смрт, управо страх од смрти, прво од старости и физичке смрти, а касније, са религиозним сазревањем, страх од пакла и духовне смрти коју у овоземаљском животу наговештавају мржња, лаж и досада. Већ у првим писаним текстовима Жоржа Бернаноса, у његовој преписки са опатом Лагранжом (Lagrange) избија на површину страх од смрти: „Одавно — због моје болешљиве младости и обазривих мера које сам због тога морао предузимати — страхујем од смрти и, на несрећу — мој анђео чувар би можда рекао на срећу — увек на то мислим. Најмања нелагодност ми изгледа наговештај те крајње болести које се толико бојим. И онда настају бескрајне меланхолије против којих сам дуго, и још прошле године, имао само један лек: разоноду“ (Писмо од марта 1905)... „У току првих месеци боравка у Еру (Aire) сам се смртно досађивао и, будући увек болестан, често сам мислио на смрт које се толико плашим и која може наићи у сваком тренутку, као лопов“ (Писмо од 31. маја 1905).

Јунаци његових романа ће такође морати да се боре са страхом од смрти и самом смрћу. Ги Гоше (Guy Gaucher) у својој књизи „Тема смрти у романима Жоржа Бернаноса“ је израчунао да су „у том опусу релативно слабо плодном (шест новела, осам романа, један сценарио) могу избројати девет убистава, дванаест самоубистава и четрнаест описа агоније важних личности“ („Le thème de la mort dans les romans de Geroges Bernanos“). Прва страница његовог првог знатнијег дела почиње описом агоније Годође Даржан, јунакиње истоименог романа („Madame Dargent“). Пре него што ће је муж удавити, она мусе жали: „Не могу да умрем... Ох, Шарл, ово је страшније него што сам веровала!... Ох! Шарл! моме умирању нема краја“. У роману „Обмана“ („L'Imposture“), опет Шаванс (Chévance) на самрти шапће: „Ја нећу... Ја не бих хтео да умрем“. Па ипак, има их који знају да неустрашиво дочекују смрт, али то су деца. Опет Шаванс на крају тако умире, као да му је Шантал позајмила своју дечију смрт: „Као кад дете рашири своје руке, тако је примио смрт једним светим гестом“. Млада сестра Констанца иде на губилиште са осмехом на уснама („Dialogue des Carmélites“). А детињску смрт Јованке Орлеанке Бернанос поздравља ускликом: „О свежа смрти, о јединствено јутро!“ („Jeanne, relapse et sainte“).

Али Бернанос је свестан да, са хришћанске тачке гледишта, душевна смрт представља већу опасност од физичке, јер Сатана улаже највећи напор да људску душу погуби. А међу људима вреба првенствено оне који су духовно најјачи и могу да му умакну. Бернанос нас подсећа да Сатана ре-

зервише своју мржњу за свете. У првом периоду свога стваралаштва, Бернанос посвећује свој роман „*Под сунцем Сатане*“ („*Sous le soleil de Satan*“) духовном хрвању опата Донисана, „свеца из Ломбра“, са Стананом. Многи сматрају да је опат Донисан (Donissan) двојник пароха из Арса (curé d'Ars), католичког свеца, који се целог живота борио са ђаволом. Сцена у којој се Сатана отеловљује да би кушао опата Донисана, спада у најимпресивније списе из светске литературе посвећене тој теми. Сатана једне ноћи прилази Донисану као сапутник, џамбас, на друму и тек постепено му открива свој идентитет. Донисан се сувише препустно машти и дао је Сатани привид, па и физичку снагу коју овај без тога не би имао. У своме монологу, Сатана му вели: „Свег сам те собом испунио, светилиште Исуса Христа... Моја наслада је да будем с вама, мали богољуди, тако необични створови... Ја по мирусу познајем сваку ову свуга стада... Ја сам сама Студен. Суштина моје светлости је неподносива хладноћа“. На крају, Сатана га напушта, зато што у борби није успео да подчини његову вољу. Опат Донисан, који је већ био спреман да му пода своју душу, не би ли спасао друге, пада у несвест и бунца: „Умрети, шаптао је, умрети“. Он је ту реч изговарао да би је у себе упио, да би је у своме срцу сварио... Истина је да сада осећа у својој дубини, у својим жилама, ту реч, продоран отров. Он упорно наставља, понавља са растућом грозницом; хтео би да га одједном исцеди, докрајчи. У нестрпљењу, налик је на грешника који осећа потребу да се што дубље заглиби у злочин, да иде све даље, да се сакрије од свога судије; то је тренутак када Сатана притискује свом својом тежином, тамо где све силе подземља упиру свом снагом на исту тачку“ („*Под сунцем Сатане*“). Донисан ће пасти у дугу кризу очаја.

Или онај опат Сенабр (Cénabre) који се појављује и у „*Обмани*“ и у „*Рагосши*“ и који толико личи на опата Бремона (Henri Brémont), члана Француске академије. Невреди му што је стручњак за историју Цркве и пише житотописе светаца, јер је, по мишљењу Бернаноса, лицемер који је изгубио веру у Бога и више нема снаге да се ослободи ђаволског загрљаја. За њега се у роману каже: „Он чак ни себе не воли“. Да ли га је бар смрт побожне Пантал привела вери?

Царство овог света

Сатана се ипак не задовољава појединачним успесима. Он влада царством овога света. Почев од Француске револуције, та власт је сасвим видљива и опипљива. Стара Француска је сахрањена, испражњена, лишена политичке, религиозне, друштвене и породичне традиције; идеја отаџбине је унакажена, вели он у „*Великом стйраху целомудрених*“ („*La Grande peur des bien-pensants*“). Бернанос се слаже са Дримсоном да се са Револуцијом збило нешто о чему се дотада у историји није могло ни сањати, па га дословно наводи: „Закон, то је ликтор који долази у име Цезара да римском грађанину саопшти смртну пресуду, с тим да му је остављен избор, извршења казне; то је жандарм Револуције који некада долази сам да ухапси пет или шест особа и који их води у Луксембуршку палату или у Париску апсану (Conciergerie), где ће други жандарм доћи да их потражи и поведе на гиљо-

тину. Онима који су тако хапшени никада није пало на памет да на самом почетку убију жандарма. То је изванредна појава и само се у Француској могло десити да се једна влада, као да је то донето уставном одлуком, назове: Терор“ („велики страх...“). Тиме је „Револуција унизила човека, убила понос у њему, тако да овај више и не проверава законске текстове у име којих га туку. На свет су дошли милиони покорних и дресираних каријериста: „Шта ви знате о најхришћанскијој Монархији?“ — „Да је срећом била срушена, око 1793. од ваљаних људи који су, пуцајући из топова, објавили Слободу, Једнакост и Братство — као што је, уосталом, пре њих учинио наш Господ Исус Христос — и тако били коначари Еванђеља“. — „Врло добро. Шта хоћете?“ — „Једно месташце сенатора или бар државног саветника. Ако ништа друго, ја бих био задовољан и као дуваница“. — „Ево вам засада пар шамара. Хајде одатле, па њушкајте негде даље“ („*Велики страх...*“).

Буржоазија, која се најбоље користила Револуцијом, донела је собом владавину Новца и по речима Шарла Мораса („*L'Avenir de l'intelligence*“) чију мисао Бернанос прихвата, „корупцију интелигенције златом“. И ту се одмах поставља питање антисемитизма, јер се критика јеврејства обично везивала за владавину новца. Антисемитизам је у Француској „ушао у моду“ крајем прошлог века, у вези са Панамском афером и пооштриће се са Драјфусовом афером. Најтипичнији антисемитски писац тога времена био је Дримон, који је Французе позвао да се благовремено тргну и ослободе јеврејског јарма. Бернанос ће му посветити своју познату књигу „*Велики страх целомудрених*“. Многи су у њему због тога видели Дримоновог наследника. Данас се сви слажу у томе да његов антисемитизам нема ничег заједничког са антисемитизмом Хитлера и нацизма. Довољно је поменути Јосифа Јурта (Joseph Jurt) и недавно Брикберже-а (Brückberger). Нема сумње да Бернанос никада није сматрао Јевреје нижом расом, а још мање тражио њихово уништење.

Па ипак, његов антисемитизам није био само економски. Имао је он такође и своје националне, моралне, политичке и религиозне аспекте. „Антисемитизам је пре свега — вели Бернанос у своме говору о Дримону — револт једног француског срца“. Он дели са Дримоном осећање саблазни које је овај имао када је алжирским Јеврејима у прошлом веку призната француска народност, мада је остала неприступачна аутохтоним Арапима, па чак и онима који су се 1870. године као француски војници одликовали на бојном пољу. Сажимајући Дримона, Бернанос истиче да је, по томе учитељу антисемитизма, „јеврејски човек велики експлоататор наших порока и да фаворизује владавину новца зато што је новац његов владар. Уколико у нама слаби расну свест, то је стога што његова раса успева само код преморених и истрошених раса. Уколико позива на револуцију, то је стога што сања о томе да подвласти пролетеријат, који је потпуно без корена националног, политичког и социјалног — прашину радозналих незналица“ („*Говор о Дримону*“). Међутим, Бернанос се не ограничава на цитате из Дримона; он је и његов настављач. У писму часопису „*Comœdia*“, вели: „Комунизам, рођен из духа Израела, који хоће, са Сатаном, царство Божје на овом свету, искоришћује неред до краја“. („*Писмо Комедији*“). А закључ-

чак на крају књиге о Дримону, где Бернанос указује на светски утицај Јевреја, није мање карактеристичан, утолико пре што писац ту наступа као пророк: „Бела Кун у Мађарској, Бронштајн у Москви... Тај рат је био само дечја игра. Нешто друго ћемо видети кад мајушна јеврејска звер буде сажвакала главицу америчког цина, па се то несвесно чудовиште баци на руског колоса, чији мозак је такође испражњен“ („Велики страх...“).

Кад критикује буржоазију, Бернанос мисли углавном на „грехе прошлости“. Данашња буржоазија, по његовом мишљењу, се распала: „Чини се да је већ пре пола столећа буржоазија рпестала да постоји као класа“ („Велики страх...“). Њу је ухватио процес етатизације и социјализације. Бернанос и ту следи Дримона који је сматрао да је буржоазија све своје раније функције и одговорности свалила на друштвени колектив. После пропасти великих приватних поседа „триумфује државни социјализам, наступа господар хиљаду пута немилосрднији од било кога доброћудног тиранина“ — „јарам демократске државе са свеобухватним пипцима“ о коме говори и Морас („Message aux jeunes Français“). Но бива и да ова пренесе своје дужности на индустрије и банке („Велики страх...“).

Ко смењује буржоазију после њене абдикације? „Аристократија политехничара — одговара Бернанос — у чије ће се руке на крају предати судбина нашег малог света, показате убрзо шта је уствари: најнехуманија и у себе најзатворенија од свих“. Бернанос је ту за две деценије претекао америчког социолога Џемса Барнама (James Burnham) и његову студију „Доба организатора“. Другим речима, наука, ослобођена религије, прети да прогута и политику. „Зашто исти геније који ће савладати закон земљине теже не би успео да нас ослободи моралног закон?“ иронизира Бернанос. Зато што наука, као таква, не може заменити социјалне и духовне функције које не спадају у њену област. С обзиром да је та истина већ одбачена: „Друштво које се мало помало на наше очи ствара у највећој могућој мери и са математичком тачношћу остварује идеал друштва без Бога“. У том случају: „Више ништа неће зауставити машину која сеје смрт; од њених корака већ подрхтава земља“. И Бернанос додаје: „Не, не, ми нећемо доживети старост, млади Французи“ („Велики страх...“).

Антиклерикализам

Чудно пророчанство које Бернанос, верни католик, изриче као да не постоји Црква или као да она више не игра никакву улогу у свету! Било би природно очекивати од њега, кад више нигде нема котве спасења, да он своју наду полаже бар у спасилачку мисију Цркве. Наместо тога, он говори о „можда неизлечивом хлађењу верског смисла у савременом човеку“. Жали се да су Цркву издали и да је у рукама богаташа, те да је чак и фрањевачки дух сиромаштва „затрован“ („Велики страх...“). Опмиње: „Духовност је побегла!“, па то одмах коментарише: „На то би ми 'Osservatore Romano' одговорио једним слаткокиселим обавештењем да представник Духовности још увек станује у хотелу Нунцијатуре, улица Председника Вилсона број 10 и да је јуче врло добро вечерао код баронице Тралала, у друштву са нашим еминентним министром спољних послова“ („Велики страх...“). Бер-

нанос чак не оклева ни да оспори вредност папске енциклике „*Regum po-
tum*“: „Хришћански социјални поредак, кажете ви? Али шта да о вашем
хришћанском социјалном поретку мисле добри људи којима толика ваша
занимања — сектретари синдиката, благајници кооператива, агенти осигуравајућих друштава, посредници — нису допустили да науче веронау-
ку?“ („Велики страх...“). После свих тих јетких примедба, Бернанос доно-
си један страشان суд који изражава сву дубину његовог разочарења:
„Хришћанство ће умрети. Можда је оно већ постало само сан“ („Велики
страх...“).

Откуда такав став? Међу присталицама Шарла Мораса постојао је изве-
стан антиклерикализам, а и сам Бернанос је уживао тај глас. Његове корене
треба тражити у историји XIX века, када је папа Лав XIII, 1892. године,
својом енцикликом „Усред брига“ саветовао француској католичкој дес-
ници, углавном монархистички настројеној, да прихвати демократски ре-
жим и да призна републику. Политички споразум који је уследио назван је
„Окупљање“ („*Ralliement*“). Бернанос је у томе видео уједно пораз Францу-
ске и пораз Цркве: „Политика Лава XIII, којом Црква није ништа добила,
срушила је француски морал“ („Велики страх...“). За њега, као и за низ мо-
расоваца, „Окупљање“ ће остати символ политичког опортунизма и маки-
јавелизма Католичке цркве, с којим се они никад неће помирити. За Лава
XIII су говорили: „Ако су амбасадори задовољни, он мисли да је спасена
Црква“ („*Vallery-Radot*“). Између два светска рата, сам Бернанос је спољњој
политици Ватикана пребацивао њен „пацифистички и европејски“ карак-
тер, што је повлачило за собом одобравање Бријановог (*Aristide Briand*)
омекшалог става према Немачкој и признање уговора у Локарну. У фран-
цуској унутрашњој политици, појава католичких опата у својству „репу-
бликанских“ посланика и хришћанске демократије покрета „Бразда,“ („*Si-
llon*“), на челу са Марком Сањиеом (*Marc Sangnier*) изазивали су највећи
презир Бернаноса и Морасоваца (о томе *Jacques Chabot* у коментару). Додај-
мо томе дискретне сугестије да се не помиње Сатана, које Бернанос исме-
ва: „Не откривајте његов *i n s o g n i t o*!... Поставити питање Сатане,
то значи поставити питање зла, то значи поставити једно од питања које
се не може поставити а да се многи не увреде“ („Један католички поглед
на стварност“). А шта тек да се каже о писању познатог католичког листа
„Крст“ („*La Croix*“): „Мање је важно добити верско учешће радника на
служби Божјој, јер они то сматрају бесмисленим... него пробудити у маса-
ма поверење у Цркву, чија је улога да човеку осигура срећу не само на дру-
гом свету него и овде на земљи“ („*Interview*“ од 1931. са Ф. Лефевром).

Али када је 1926. године Католичка црква осудила Морасов покрет „*Acti-
on française*“, дотада умерени и латентни антиклерикализам монархистич-
ке деснице претворио се у прави револт. Бернанос, који се после Првог све-
тског рата није поново учланио у *Action Française*, одмах се реактивирао и
устао у одбрану монархиста, који су, непоредо са осудом комуниста, били
жртве чувеног принципа Ватиканске политике, „један ударац десно, један
ударац лево“. Боље но ико од његових једномишљеника, Бернанос је успео
да тај сукоб — и своје сопствено гнушање — не само поетски транспонира
него и трансцендира у изванредном напису „*Јованка, двојубо јерейична и*

светица“ („Jeanne, relapse et sainte“). Очигледни паралелизам између страдања невине светице и осуде морасоваца није измакао никоме. Противно неким историчарима који су тврдили да је суђење Јованки Орлеанки било незаконито или засновано на фалсификатима, Бернанос истиче да је процес био сасвим легалан и пресуда у савршеном складу са канонским правом. Из тога произилази да Католичка црква, држећи се искључиво слова закона, уз учешће саме Свете Инквизиције, може да осуди на смрт чак и своје светитеље. Али то не значи да бискуп и свештеници који су учествовали у томе „легалном убиству“ могу бити мирне савести и да за свој поступак неће одговарати пред Богом. Јер они су све учинили да Јованку Орлеанку збуне, натерају у противречност, застраше, понизе, изведу из такта: „Они су је погодили у срж њене душе, у начело њеног бића, у њену нежну и чисту наду, или пре, то је љубав, њена невина љубав, слатко име Исусово које препуче у њеном срцу... Као инсекти који у срце своје жртве стављају црва, тако су и они ставили сумњу у ту детињску душу и одвратан плод је на време сазрео, тако да више не могу да препознају своју жртву, траже је, хтели би да измоле од ње оно што њиховом кривицом она више није у стању да изрази, једну реч чисту, неокрњену, која би потврдила њихово мишљење или заслужила њихов опроштај. У буквалном смислу, они су јој украли душу“. И Бернанос им осветнички довикује: „Трбушине! Ви бесте око мученице подigli бедем од трбуха, дебелих бутина, ћелавих глава глатких као слоновача, али она је вребала до краја, изнад ваших глава, крајичак слободног неба, оног мартовског неба опорног и ветровитог, погодног за дуга ноћна јахања, заседе и оружане подвиге“. Али Бернанос не заборавља ни речи Јованке Орлеанке упућене судијама, речи које после дугих векова још увек одзвањају као проклетство: „Ви нећете никад учинити против мене оно што кажете, а да вам се не деси зло и у телу и у души“.

Приликом интервјуа са Бернаносом, 1931. године, Фредерик Лефевре (Frédéric Lefevre) чувши све што му је књижевник рекао о католицизму, није могао уздржати своје чуђење:

„Ваша позиција је чудна. Ви браните католицизам, притивећи се свему што га представља(2). Оптужују вас да сте пали у очајање. Чему се надате?“

„Царству Божјем. Цивилизација се клади на нижи део човека. А ми се кладимо на онај други. Бити херој или не бити“.

РАСЦЕП

„Није скандал казати истину, него је скандал не казати целу истину, увући лаж и пропустом који је нешакнуто оставља споља, док јој као рак нагриза срце и утробу изнутра“.

Ж. Бернанос, „Скандал истине“

(2) Ваља одати признање недавно преминулом немачком теологу Урс вон Балтхар-у, који је дао до сада најпотпунију студију о ставу Бернаноса према Католичкој цркви. Он признаје сву оштрину пришчеве критике против Ватикана, иако је убеђен да је Бернанос остао веран католицизму. Вероватно, али би вредело до краја испитати у чему се састојао католицизам Бернаноса.

Крајем 1931. године, Бернанос је почео да сарађује у париском дневнику „Le Figaro“ који је припадао богатом парфимеру Франсоа Котију (François Coty), од недавна у завади са Action française. Била је то судбоносна прекретница у животу Бернаноса, јер су морасовци његову одлуку сматрали неопростивим издајством.

Сукоб са Морасом

У току 1932. дошло је до његове неизбежне полемике са Морасом (Maurras), Л. Додеом (Léon Daudet) и Пижоом (Pujo). Као обично у таквим приликама, из ње нико није изашао увећан. Али данас је тешко себи представити какав скандал је за морасовце представљао тај раздор. Дотада је Бернанос био један од најречитијих обожавалаца Морасових. Свима су још биле у памћењу похвале ученика Учитељу: „Нема Француза достојног тога имена који у дубини своје свести није осетио реч Морасову, један стари понос одавно уздржан и најзад ослобођен“ (Француска омладина око Мораса)... „Нема тога непријатеља Цркве који Вас неће почаствовати својом мржњом. То ће Вам бити записано пред Богом, Морас“ („Шарлу Морау“)... „Не заборављајући никога, ја ћу овде само одати пошту истини и мојој отаџбини (али истина је такође моја отаџбина) записујући име Шарла Мораса са благодарношћу коју ниједан опит не може исцрпети“ („О књижевној омладини“). У децембру 1929. године, Бернанос се у своме „Говору студентима Action française“ на Мораса осврнуо овим речима: „Кратковиди су, заиста, они који у Шарлу Морасу не виде ослободиоца француске интелигенције. Својом несавладивом вољом, својом трагичном и страшном вољом да се нада, да се нада против свега и против свих, он је мобилисао за одлучну битку која је тако блиска оне најтајније и најдубље силе наше расе, као и сву моћ поезије“. И како су после тога његови савременици могли поверовати својим чулима, кад су видели да тај исти Бернанос назива Мораса „површним Јувеналом“ и „нитковом“? Са своје стране, Морас није Бернаноса поштедео својих отровних стрела: „Од како је света, постоји моћ злата. Непосредна, она је страшна. Посредна, још је страшнија“ („Збогом“). Увреде ће ићи с г е с с е п д о „Јадник, бедник... Млади угурсуз... Бернанос лаже... Ах, извештачени!... Ах, кицош!“. Морас нехотице открива о Бернаносу делић истине једино тамо где га назива „великом бебом“. Мада то није било добронамерно речено, ту се опажа траг некадашње симпатије Морасове према томе књижевнику који је волео да наступа као љутит ратник, док су благост његовог осмеха, израз његових великих плавих очију и углађеност његових манира одавали вечито детињство које је у себи носио. Дакле, изостао за Морасом, Доде је Бернаноса обасипао својим увредама: „Неотесан... отпадник... лакрдијаш... гнусни клеветник“ итд.

У намери да своме раскиду са Морасом да идејну подлогу, Бернанос је био принуђен да формулише бар нову интерпретацију, ако не и философију историје. У том погледу, покушај критике Мораса у књизи „Ми Французи“ није потпуно успео. Низ заједљивих фраза на рачун Морасов није могао заменити тумачење историје: „Издашан својом интелигенцијом, Морас

нам из своје душе дарује само мржњу. Морасовски дух је потпуно лишен сваке љубави, хоћу рећи Христове љубави... Ја не пребацујем Г. Морасу његов неуспех. Ја му замерам што од својих сталних неуспеха прави себи славу и част... Неспособан да наметне своју вољу, он се труди да наметне своја гледишта“. Била би много озбиљнија теза коју брани Р. Л. Брикберже (Brückberger). По њему, Бернанос види почетак савременог зла у Ренесанси. Црква је издала хришћанство и дух Фрање Асижког када је прихватила Ренесансу и римско право, напуштајући средњовековну веру. Та ренесансна Црква је касније убила Јованку Орлеанку — представницу средњовековног хришћанства. Француска револуција, чији вођи су били напојени псевдокласицизмом, римском историјом и митологијом, је такође наследница Ренесансе. Али у томе је и корен Бернаносовог сукоба са Морасом који је „Ренесансу сматрао највишим изразом француског генија“ („Bernanos vivant“). Неки одјеци тога мишљења о улози Ренесансе се могу наћи у роману „Дневник једног сеоског свештеника („Journal d'un curé de campagne“) који је Бернанос написао само пет година после разлаза са Морасом.

Шпански грађански рат

У годинама уочи Шпанског грађанског рата Бернанос је био оптерећен многим личним незгодама: 1933, је имао уједно финансијске тешкоће, пад са мотоциклом и нову кризу страха од смрти (од прве кризе био је излечен 1930. године). Идуће године прелази са породицом на острво Мајорку у Шпанији. То је други одлучан догађај у животу Бернаноса, који ће по њега имати недогледних последица. Шпанија је на прагу грађанског рата који ће породицу Бернанос тамо и затећи. На почетку, симпатије Бернаноса су на страни националиста, а његов син Ив (Yves) се ангажује као официр Фаланге⁽³⁾. И ту наједном долази до новог прелома. Бернанос је саблажњен колаборацијом католичког свештенства са присталицама генерала Франка. Масу сумњивих цивила воде камионима на стрељање, без суђења, а Шпанска црквена јерархија благосиља Франкове трупе и његов „Крсташки рат“ против републиканаца. Бернанос оштро реагује против католичких свештеника — тих „малих фашистичких прелата“. Имао је прилику да лично присуствује, у Палми, свечаности када је надбискуп Мајорке, са сузама у очима, пао у загрљај војном гувернеру, у присуству италијанских фашиста. У њему се буди стари револт против „опортунистичке Цркве“ и „најмањег зла“: „Злочин стављен у службу извесне осредности, ето опасности која прети Цркви... Научили су ме да се бојим злочина у служби Зла... Свако извињење, свако оправдање Терора, под било каквим изговором, извињава и оправдава Господина Стаљина... Кад ми саопште да, негде у свету, Црква позива војнике у своју одбрану, ја имам права да се сматрам погођеним тим тешким догађајем, било као војник, било као хришћанин. Црква ретко позива војнике. Да ли је тај позив законит у очима теолога, то ме не

(3) За време Другог светског рата, два сина Жоржа Бернаноса ће се ангажовати у Француском Покрету отпора.

занима, јер нисам теолог. На крају крајева, Црква ссе не може одрећи ослонаца на људска средства и изгледа ми природно кад је принуђена да се обрати било војнику, било банкар. У последњем случају, опрезност јој налаже да провери платежност банкара. Не би било мање важно распитати се о врсти рата који се благосиља („Велика гробља на месечини“). Каква срећа што Јованка Орлеанка није имала такве скрупуле! Да се бацила на проучавање чистоте намера својих сабораца, не би стигла да извуче мач из корица.

Из тих утисака које је Бернанос објавио у књизи „Велика гробља на месечини“ („Les Grands Cimetières sous la lune“), аутор извлачи закључке политичке и духовне природе. Са политичког становишта, Бернанос жали времена француске монархије, када су народи били слободнији у односу на римског папу: „Крајња централизација савремене Цркве и апсолутна послушност католичког мњења силно олакшавају преговоре између великих сила, што би некадашње државе сматрале слабом гарантијом“. На основу тога би се могло закључити да је, у крајњој линији, Бернанос сматрао Ватикан одговорним и за догађаје у Шпанији. Њега је ипак највише забрињавало духовно стање Цркве, па не чуди повратак његовог познатог рефрена: „Хришћанство је створило Европу. Хришћанство је умрло. Евроша ће да свисне, ништа простије од тога“. „Велика гробља“ су у књижевности пражена делом „Нова историја Мушете“ („Nouvelle histoire de Mouchette“), где јунакиња те новеле, књижевно најуспелијег дела пишневог, преварена и силована, затим проказана и презрена од читавог села, пошто је сахранила своју болесну мајку, губи сваку наду и налази једини излаз у самоубиству. Иако нема никакве везе са Шпанским грађанским ратом, ова новела је ипак символ страдања невиних и ђаволског тријумфа.

Став Бернаноса и указивање на опасност искоришћавања Цркве у мрачне и политичке сврхе — претња сасвим реална, као што ће показати српско искуство у НДХ — заслуживало би признање да је писац био потпуно објективан. Сам он је, у „Скандалу истине“ рекао да није скандал када се каже истина него када се не каже цела истина. Нажалост, он се лично није држао тога правила, па му се објективност не може признати. Ако се потраже подаци у књизи Хјуга Томаса, неутралног историчара Шпанског грађанског рата, (Hugh Thomas, „La guerre d’Espagne“, Paris, Le Spectacle du monde, 1961), видеће се да је Католичка црква у Шпанији много страдала, мада, у огромном броју случајева — противно утиску који оставља Бернанос — није уопште учествовала у подизању националистичког устанка. На територији под влашћу републиканаца, католичке цркве су већином биле опљачкане и спаљене, изузев неколико цркава у Мадриду и катедрале у Барселони. Била су уништена бројна уметничка дела, а књиге католичких библиотеке су спаљиване на хиљаде. Свештенство је било немилосрдно прогоњено. По статистици коју доноси Хјуг Томас, републиканци су побили 7937 свештених лица и то: 12 бискупа, 283, монахиња, 5255 свештеника, 2492 монаха и 249 приправника. Чак ако Бернанос и није у те податке веровао читајући их у националистичким новинама, он је могао наћи њихову потврду у француској штампи. Уосталом, француски песник и књижевник Пол Клодел (Paul Claudel) — кога је Бернанос добро познавао служећи се

подацима из Ватикана — истицао је да је било „шеснаест хиљада искасапљених свештеника, а ниједна апостасија“ и у њихову славу певао:

Дају нам небо и пакао у руке, а четрдесет секунди да се одлучимо.

Четрдесет секунди, много је. Шпанска сестро! Света Шпанијо!

Ти си изабрала!

Једанаест епископа, шеснаест хиљада искасапљених свештеника,

а ниједна апостасија!

Ах, кад бих могао једног дана да гласно посведочим као ти,

у величанству подневне светлости!“

Клодел, „Шпанским мученицима“ („Aux martyrs espagnols“)

Не само да их Бернанос није удостојио помена и за њих није хтео да зна него је почео да заборавља и мученике из прошлости. У своје време одао је почаст жртвама Париске комуне, како стрељаним радницима, тако и хришћанским мученицима: епископу Дарбоа (Darboi), оцу Алару (Allard) и језуитима, доминиканцима из Аркеја (Arcueil), свштеницима из улице Аксо (Нахо) („La Commune de 1871“). А сада је у „Пониженој деци“ („Les Enfants humiliés“) писао и не трепнувши: „То је велика немилост за Цркву што је дуго трпела гоњење без мученика. Ударци нанети установама и доктрини нису нашли своју надприродну награду у проливној крви. Натурализам XIX века је свирепије опустошио Цркву но било који велики покрет у историји, а коштао је мање жртава него најобичнија јерес у прошлости. Ми бисмо радо веровали да Црква није имала мученике. Али је нажалост вероватније мислити да су били ту, да су били спремни, али да их Бог није хтео“. И тако, Бернанос се највише диви мученицима и мучеништву, али када се мученици појаве, он их покрива заборавом. Кад га већ није занимала прошлост, могла га је бар дирнути судбина савремене Цркве у Русији, где се за његовог живота збио највећи покољ хришћана у историји. Они су властима пружали само духовни, а не оружани отпор. Упркос томе, нису успели да привуку пажњу Бернаноса који их је до краја савршено игнорисао. Може се помислити да је он тако поступио зато што ту нису били у питању католици. Међутим, Бернаноса нису искључиво интересовали католици, јер је помињао Лутера, па је намеравао чак и књигу о њему да напише.

Ублажени антисемитизам

У доба шпанског грађанског рата, Бернанос почиње да мења и свој став према Јеврејима. Он ће отада бити отворено против сваког расизма, али — кад је реч о Јеврејима — увек условно и са извесним резервама. Његова антисемитска традиција је сувише јака, да би је могао одбацити од данас до сутра. Кад баци поглед на јеврејску прошлост, он је убеђен да су велики Краљеви Израиља већином имали схватање власти слично ономе Др Розенберга („Велика гробља...“). Кад говори о Руској револуцији, он примећује да је Лењинова „Реформа“ била „покварена јеврејском нервозом“ или да су Лењин и Троцки били само „јеврејски пророци немачке Револуције“ („Велика гробља“). Поводом савремене религиозне кризе, он вели да смо

„заражени истом губом“ као Јевреји који имају „тако рећи физичку неспособност да верују у васкрсење“ („Велика гробља...“). У интервенцијама Ватикана којима је циљ да бране Јевреје од Хитлера, Бернанос види само добро срачунат интерес Католичке цркве да се умили Јеврејима чија јој је моћ позната и од којих сутра очекује исплату дуга. Да није тако, Црква би се заузела и за одбрану баскијских католика. Најзад, Бернанос предвиђа: „Верујем да ће се Немци брзо навикнути да јавно спаљују своје Јевреје, као и стаљинисти троцкисте“ („Велика гробља...“).

Са књигама „Ми Французи“ и „Понижена деца“, Бернанос је закорачио даље. Истина, он још увек поступа по принципу „да, али...“ и покушава да сваки пут успостави равнотежу, да за сваки уступак добије. „Ви данас осуђујете расизам. Ја га понизно осуђујем с вама. Пошто смо то једном утврдили, ја запажам као и сви други да Вас прогони Јевреја много више узбуђују него тужни изход баскијских жена и деце“ („Ми Французи“). (Као што њега самог, много више интересује избеглиштво Баскијаца од геноцида извршеног над руским и украјинским народом. Али ко пита за Русе и Украјинце!). Исто тако, „смешно је засипати цвећем Јевреје прогоњене у Немачкој у име принципа којима се некада служило за оправдање истребљења која су вршили католички краљеви“ („Понижена деца“). Бернанос саветује и Жаку Маритену (Jacques Maritain), који брани Јевреје, да се такође освргне на страдање недужних Абисинаца које фашистичка Италија тамани гасним бомбама („Понижена деца“). Нико није боље сажео став Бернаноса према Јеврејима — на прагу Другог светског рата — од њега самог: „Ја верујем да постоји јеврејско питање, ја верујем у опасност која изнемоглом хришћанству прети од јеврејске нације, јеврејског духа, јеврејског генија које су изванредно дефинисали Бернар Лазар (Bernard Lazare) и Пеги (Péguy). Али ја бих пре пристао да будем ишибан од алжирског рабина нода нанесем бол некој јеврејској жени или детету“ („Ми Французи“).

ДОБРОВОЉНО ИЗГНАНСТВО

У међувремену се заоштравала светска политичка криза, а у приватном животу Бернаноса су наступиле промене које су неповољно утицале на његов душевни мир. 1937. године се вратио у Француску, где му се поново десио несрећан случај са мотоциклом, после кога ће доживотно храматити. Снажење нацистичке Немачке и претећи карактер Хитлерових захтева повећавали су ратну опасност. Блискост Другог светског рата постала је очигледна после пооштравања немачко-чешког сукоба поводом судетских Немаца. Бернанос се не вара, он јасно предвиђа шта ће ускоро задесити Француску и Европу. Већ у „Великим гробљима на месечини“ је предвидео: „Ми Французи врло добро знамо шта нас очекује — ми нећемо бити поражени него размрскани“. У току лета 1938. године, далеко пре објаве рата и два месеца пре Минхенског споразума, Бернанос доноси одлуку да напусти Француску и Европу. Правац: Парагвај и Бразилија. Брикберже прецизира: „Он је напустио Француску у јулу 1938, са замашном резервом новца... захваљујући огромном успеху „Дневника једног сеског свештеника“,

„Великим гробљима“ и најзад недавно потписаном уговору са Галимаром“ („Bernanos Vivant“).

За сваког ко је познавао детињски страх Бернаноса од кога је он боловао, који је годинама растао, а уз то његово уверење да до рата мора доћи, било је очевидно да он није хтео да се још једном нађе у средишту светског рата. „Ко је без греха, нека се баци каменом“. Који се отац велике породице (шесторо деце!), у то време и на месту Бернаноса, не би на тај корак одлучио да му се за то указала прилика? У сваком случају, било би уједно бесмислено и недостојно кад би се та епизода из пишчева живота искористила против њега као човека или послужила као призма за посматрање његовог дела. Али није мање неумесан ни покушај да се то повлачење у Бразилију искористи за стварање некакве легенде о Бернаносу, са циљем да се он представи као херој и љубитељ ризика⁽⁴⁾. На крају крајева, може се признати да је он „у суштини био ратник“, под условом да се дода, као што чини Брикберже: „његово оружје је било перо“ („Bernanos vivant“).

Пресушени извори

Уосталом, пре сваке дискусије, треба чути самог Бернаноса и одговор наћи у његовим делима, тим пре што он сам открива везу која постоји између њега и његових дела: „Ко сам ја да бих вас презирао? Ах! ја о својим књигама мислим оно што ви мислите о себи. Камо среће да су оне све неискрене! Али између њих и мене постоји чудовишна сличност, коју ја никад нисам увиђао, а коју сте ми ви открили. Оне садрже тајну неких мојих лажи — оних најподмуклијих, најподлијих — оних којима сам се служио“ („Дијалог сенки“).

Тај текст извађен из једне новеле, није лична исповест Бернаноса, али нас доводи до једне раскрснице која је само почетак открића. Јер не постоји један одговор него три: први одговор нам даје стварност, други пишчева савест, а трећи она слика коју он сам о себи ствара.

Искуство стварности којом је натопљена душа Бернаноса је — коначно или привремено — убила у њему наду и његову судбину оличава Мушета. Ево шта о њему вели Брикберже: „Учешће шпанских бискупа у злочину и убиству невиних је Бернаноса изненадила; скандал је у њега тако дубоко продро, да му је потресао душевни оклоп до воље за животом; стога се повукао у свој најдубљи унутрашњи збег и ту срео једно биће ломно, обезору-

(4) Довољно је навести неколико „бисера“ из похвала којима Мишел Естев (Michel Esteve) обасипа Бернаноса: „...Тај страх је, међутим, Бернанос преобразио у храброст и то храброст која зна да остане без подршке... Од својих далеких шпанских предака, Жорж Бернанос је сачувао понос, жестину, жељу за ризиком, смињао части“ („Biographie in „Oeuvres romanesques“, стр. XXXIII, XXXVI). А у предговору његовим политичким памфлетима: „Упркос критикама на рачун демократског система, Бернанос се држи на одстојању, доказује своје ретко интелектуално поштење, доноси судове који ће се увек показати антиконформистички и у супротности са митологијом Action française... Пример књиге „Велика гробља на месечини“ јасно доказује сам по себи степен храбрости и лојалности Бернаноса“ („Préface in „Essais et écrits de combat“ стр. XXI, XXV).

жано, кристално: Мушету, на чија плећа је свалио сав терет свога личног страха. Само је она могла ићи до краја тог пута којим је он ударио и са ужасом схватио да га води самоубиству. Кроз Мушету, са Мушетом, у Мушети, сам Бернанос умире гашењем своје воље за животом; Мушета је та која ће га спасти, која ће из њега изгнати његову грубу и ужасну самоубилачку одвратност. У свим његовим делима неће се наћи личност којој више дугује него Мушети: Она га је дословно спасла од њега самог, она је спасла његову католичку веру. Кроз то дете које је у својој неизмерној безазлености извршило најбори злочин који може извршити један католик, Бернанос је успео да остане католик, Бернанос је наставио да живи“ („Bernanos vivant“).

Бернанос је наставио да живи, али ће ускоро престати да ствара. Као да је извор његовог стваралаштва наједном пресушио. Јер пре но што је на себе натоварио туђе грехе, он је био позван да испрашта своје. Његов глас савести се код њега могао чути одавно, још у роману „Обмана“: „Пред патњом, човек остаје дете: докле год није сасвим оборен, догод чува само средиште свога отпора, животну тачку која је као зглавак између душе и тела, и процеп оклопа, човек, као дете, не види другог лека своме злу осим бекства, наивног и бесмисленог („L'Imposture“). Поређење није сасвим тачно, јер савест није била савршено чиста. Бернанос ставља терет страха на детињство. А детињство уме да буде неустрашиво, зато што није свесно опасности и што не зна за смрт. Страху од смрти није корен у детињству. И више од тога: на примеру Јованке Орлеанке и Шантал, он је показао да само деца знају гледати смрти у очи. Дакле, страх од смрти није укореена у детињству и Бернанос је много ближи истини кад каже: „Не ласкам себи ни најмање да сам позван другима давати лекције мудрости, јер ја сам нисам успео да се беспрекорно владам у своме јадном животу... Истина је да ме призор неправде тишти, али то је вероватно стога што неправда коју сам лично кадар да извршим буди у мени савест“ („Велика гробља...“).

„Мртва парохија“

Један белгијски психијатар, Етјен де Греф (Etienne de Greef) је у својим истраживањима дошао до закључка да је душевно здрав и нормалан човек онај који у себи носи веру, наду и љубав („Psychiatrie et Religion“, Paris, Goyard/Jesais-dje crois, 1958). Као да је сва душевна равнотежа човекова саже-та у речима апостола Павла: „А сад остаје вера, нада, љубав, ово троје; али је љубав највећа међу њима“ (I Кор. XIII, 13). Бернанос је посумњао у веру својих ближњих, у веру свештенства своје Цркве и због тога је поколебана у њему његова нада. У роману „Господин Уин“ („Monsieur Ouine“), довршеном у Бразилији, — који ће бити његов последњи роман — Бернанос описује богоугодног опата из Фенуја који је схватио да је у својој вери остао усамљен, да вера у Бога његову паству оставља равнодушном, па се са предикаонице обраћа својим парохијанима:

„Костеви — изустии једани човек својим тужним гласом. — Шта сте овде јутрос дошли да тражите? Шта очекујете од свога свештеника? Молитве за усопше? Али ја ништа не могу без вас. Без своје парохије ја сам немоћан,

а ја немам парохије. Више нема парохије, браћо моја... једва једна општина и један свештеник, то није парохија... Ко сам ја међу вама? Срце које куца изван тела, да ли сте то видели, питам вас ја? Ех, ја сам то срце, пријатељи моји... Љубав, драги моји — љубав чији сте, бојим се, чак и појам изгубили — љубав која бди даноноћно и која боли. Има у тој љубави део Божји, а и део човеков... Једва можемо доћи до краја заједно, драги моји. Бог је допустио. Зато је створио своју Цркву. А парохија је мала црква у великој. Нема парохије без велике Цркве Али кад би последња парохија умрла неким случајем, не би више било Цркве, ни велике ни мале, ни покајања, ничега — Сатана би посетио свој народ... Има још много парохија у свету. Али ова овде је мртва. Можда је одавно мртва? Нисам хтео да верујем. Док сам ја ту мислио сам... Авај! Један човек не чини парохију“ („Господин Уин“).

Узбуђен овим текстом, Франсоа Моријак (François Mauriac) се пита у својим „Унутрашњим успоменама“: „Да ли је, у својим најцрњим часовима, Бернанос видео Француску као гомилу мртвих парохија?“ И додаје: „Уствари, Господин Уин“ је израз бола који превазилази француску драму. У свету, где је скоро ишчезла разлика између добра и зла, Жорж Бернанос је отишао даље од било кога од нас у познавању зла — не греха, него Зла“ (XIII, 206).

Али, то није све. Зло због кога је растројена душа Бернаноса није само оно које он види око себе, но пре свега оно које носи у себи. Моријак је и ту у праву кад каже: „Тај човек, у коме кипи бескрајно поуздање је, изгледа, на крају свога живота, изгубио наду, јер поуздање није нада. То избија у 'Господин Уину'. Ко је Господин Уин? Мисли се да је Бернанос у њему хтео да наслика портрет Андре Жида (André Gide). Презиме „Уин“, на француско „Oùine“ — је елиптична транскрипција игре речи „Oui“ — „Non“. Човек чија реч, супротно Христовом упутству, значи „Да“ и „Не“ — инкарнација Ђавола. Уствари, Ђаво у човечијем облику. Ранији типови ђавола у светској литератури и код Бернаноса су били само привид и долазили су као спољашње пројекције људске маште, док је Уин оличење Ђавола који је рођен и живи као човек, некакав Сатаночовек. С обзиром на ту двојност његове природе, у њему такође постоји душевна борба. У очекивању да га Господар узме, он већ живи у „празнини“ и „хладноћи“. Распада се душевно пре но што ће иструлити физички. „Ја сам ништа“ — вели он за себе. Али он се ничега и не плаши, па чак ни смрти. Да ли је могуће да је Бернанос себе у Уину препознао, изузев ове последње карактерне црте? Или да га је Уин бар за тренутак привлачио? Моријак не иде тако далеко али за Бернаноса вели: „Син човечји је дошао да потражи и спасе оно што је било изгубљено... Али шта ако је то изгубљено заувек? Ако је створење слободно да се изгуби на крају било јаче од вечне љубави? Бернанос се, у „Господину Уину“, излаже опасности на том крајњем врху где очај бије својим мрачним таласом. Он је могао то издржати а да не посустане, зато што је имао подршку свих светаца. Али можда је пао мртав зато што је видео Господина Уина“ („Mémocires intérieures“).

Да ли је Бернанос био духовно мртав, то не може знати нико од смртних, али да је од његовог растројства неизбежно морала страдати љубав, то је сигурно. Јер што је празнији изнутра, то се човек мора више пропињати споља. А Бернанос се никада није више јуначио него после напуштања Европе. Главно му је било да улепша своју слику и одмах је почео да се правда, мада му то нико није тражио. У „Скандалу истине“ (1939-40) вели да је дошао у Бразилију „да смири срамоту“, па наставља: „Срамота терети једне, а друге баца у очај. Ја припадам овим последњим. Нећу престати да пишем и сведочим за оне које волим. Осећам да би ме срамота и гађење оне-способили или ме довели до мржње, која је чиста немоћ, демонска форма немоћи“. О истој теми, он се нешто друкчије изражава у „писму Енглезима“ (1940-45): „Ја сам напустио своју земљу, зато што више нисам имао ништа да јој дам, а било ми је испод части да нешто од ње примам. Напустио сам је не знајући чак ни у којој земљи Америке ћу да саградим ново огњиште ни како ћу да исхраним породицу. Хтео сам само да смирим своју срамоту у неком кутку ових непрегледних земаља“. Све је у том тексту смушено и мутно. Како један родољуб може рећи да своме народу више не може ништа дати и зашто је, да би му ипак из Бразилије помогао својим пером, морао да између своје отаџбине и себе постави Атлански Океан? Најзад, није сасвим јасно чију он срамоту мора прати и стишавати: искључиво туђу или своју. Да ли треба разумети да су се сви Французи осрамотили осим њега? Ако нису, како објаснити да су они који нису били постиђени остали, у огромној већини, на лицу места? Бернанос ће врло брзо изгубити памћење па ће, нешто доцније, у „Неопходној Револуцији“ написати: „...Није ме војни пораз отерао из земље 1938. године него Минхен чију увреду нисам могао да поднесем“. Ако је то тачно, мора бити да је ту посред била нека заиста натприродна преосетљивост, јер је Бернанос унапред осетио увреду Минхенског споразума који ће бити закључен тек у септембру 1938, док је он Европу напустио већ јула месеца исте године.

Али овде није у питању суд над Бернаносом. Напротив, он је тај који се без оклевања исприсио као судија над другима. Бернанос се није задовољио својим добровољним избеглиштвом него је седам пуних година — од јула 1938. до јула 1945. — давао моралне и политичке лекције онима који су за време рата остали у Француској да деле судбину свога народа⁽⁵⁾.

Изузев генерала Де Гола (De Gaulle), мало ко међу познатим француским политичарима или књижевницима није од његовог пера настрадао. С тим испадима у вези, помало раздражен, тим пре што је и сам био честа жртва Бернаносовог сарказма, Моријак ће за њега рећи: „Дешавало му се да личи на ону принцезу из старе бајке која није могла отворити уста, а да из ње не изађу краставе жабе“ („Block-Notes“, 9. април 1953). Од тих „жаба“ најгоре су прошли, наравно, Шарл Морас и маршал Петен (Pétain). Као за време

(5) Француска је овде схваћена у ширем смислу и не ограничава се на континенталну територију. Дивизија која ће се у Италији одликовати под командом генерала Жиена (Juin) на страни Савезника била је формирана у Африци.

Првог светског рата, када се налазио на фронту, Бернанос поносито изјављује: „Било шта да се деси, ја знам где ми је место. То место неће никада бити у Позадини“ („Понижена деца“). И са бразилијанског „фронта“, он исмева Анри Масиса (Henri Massis) који тобож ратује у Француској: „Прави Масис је тамо у склоништу, Богу хвала, у неком пребивалишту усклађеном не са његовим укусом него са идејом коју одавно има о својој некадашњој младости, или, још вероватније, седи иза неког бироа цензуре — као војни цензор, као официр цензуре“ („Понижена деца“). Боље рећи, Масис се „игра рата“, а уствари није никакав борац него ужива у позадини. А то је тек почетак. Бернанос већ има и друге на нишану.

Против Мораса, Бернанос је употребљавао исту врсту инвектива као приликом њиховог раскида, али са знатним амплификацијама. Случај маршала Петена био је врло прост: он ће за Бернаноса бити онај жртвени јарац на кога су, у Старом Завету, били сваљивани сви греси Израиља. Читаоци „Писма Енглезима“ сазнали су да се Француска подала том старцу, врло скромног порекла, који је оличење Срамоте. Он је непријатељу „предао Париз, флоту и империју“. Бернанос, који је мрзео модерну пропаганду, ту се играо са историјским чињеницама. Маршал Петен није командовао француском војском, па није могао сносити кривицу за њен пораз. Ни Француска империја ни француска флота нису били предати Немцима: флоту су делом уништили сами Французи, а делом Енглези у Мерс-ел-Кебиру. А о условима потписивања примирја ће се наћи много поузданији подаци у „Историји Вишија“ од Робера Арона (Robert Aron, „Histoire de Vichy“, Paris, Fayard, 1954). Бернанос наставља своје антипетенистичке дијатрибе у „Борбеним написима“ („Ecrits de combat“). „Француска је била изложена руглу због Петена“, она је због њега „пала у смртни грех“ и била „обешчашћена примирјем“, због „Петенове издаје“, зато што је Петен капитулирао. Тај „старац са лицем наредника“, „стогодишњи Тартиф“ скривених амбиција, изазива „несавладиву одвратност“. Француски хероји из прошлости не праштају ту капитулацију. Они се свете: „Они су нам плунули Петена у лице. Петен, то је упљувак мртвих“.

Свестан да бусање у груди и крици Тарзана са другог континента не могу уплашити никога, Бернанос се упиње да самог себе надмаши. Да би изгледао што страшнији, он пада у јарост и у крајност, захтевајући смрт својих политичких противника у Француској: „Наша једина шанса искупљења је смрт подлаца“ („Смрт“ у делу „Борбени написи“). У чланку „Треба спалити срам и свиње“, он, попут Достојевског, налази једно лепо Јеванђелско поређење: „Они су се користили понижењем, сада треба да га отелотворе, хтели или не хтели. Заједничка срамота милиона Француза и Францускиња је ушла у те беднике као ђаво из Еванђеља у крдо свиња. Сутра треба заједно спалити срам и свиње“. Поред те колективне одмазде, Бернанос је увек спреман да тражи смрт и за појединце. Његов став приликом суђења Пјеру Лавалу био је врло речит у том погледу. Ево шта је он о њему писао 25. маја 1945. године, само два месеца пре свог повратка у Француску: „Лавал је до сржи покварен. Сваки покварен човек квари друге. Он је издао народ из кога је поникао пре но што ће издати Француску. Кад би он избегао смрт, не би се могло разумети“ („Крсни пут душа“).

После „крда свиња“, Лавал ће такође бити осуђен и стрељан октобра 1945. Бернанос је могао спокојно да се врати у Француску: на повратку га је очекивала једна добра вест.

ПОСЛЕДЊИ ОКРШАЈ

„Та простота душе, то благо препуштање божанском Величанству... то је дар детињства који најчешће не живи дуже од детињства... Кад се једном напусти детињство, треба дуго страдати да би се у њега вратило, као што се на крају ноћи среће нова зора. Да ли сам поново нашла детињство?“

Ж. Бернанос, „Дијалог Кармелићанки“

Искрцавајући се на француско тле после седмогодишњег отсуства, Бернанос се није враћао у своју земљу као анониман емигрант него као прослављен писац, полемичар прворазредног значаја и — то није претерано рећи — један од духовних отаца француског Покрета отпора. Ако се узме у обзир само његова политичка борба за време Другог светског рата, он је сада за собом имао низ књига и преко двеста чланака. У току последњих година, његов утицај на француску омладину био је стваран, вероватно знатнији но у доба сарадње са Морасом. Зачудо, он је знао да се обраћа младим идеалистима и онима који су били спремни да пођу у смрт. Било је то наслеђе из Првог светског рата. У генерацији која је ишла за генералом Де Голом, нико није могао заборавити његову харангу „Слободним људима“, после које су, несумњиво, многи млади људи били спремни да положе своје животе. То су биле речи које се не заборављају. Сада су ти „слободни људи“ — или бар они преживели међу њима — били спремни да га дочекају, сећајући се његове некадашње поруке:

„Слободни људи који гинете у овом тренутку и чија ни имена чак не знамо, слободни људи који умирате сами, ујутро, између голих и модрих зидова, слободни људи који умирате без свештеника, чије су сироте очи још пуне топлине, породичног дома, слободни људи који при последњим корацима од тамнице до јаме, осећате на раменима охлађени зној једне ноћи агоније, слободни људи који умирате са изазовом на уснама, па и ви који умирате плачући — ви, Ох, ви који се са горчином питате да ли не умирате узалудно — уздах који се отима из ваших груди изрешетаних метцима нико не чује, али тај слаби уздах је израз Духа“ („Писмо Енглезима“).

Пред Бернаносом су се сада отварале нове перспективе и огромне могућности које ће он до краја искористити, као да је предосећао да му од живота преостају још само две-три године.

Биланс

Али пре но што ће започети тај нови период свога живота, он је свакако желео да прво баци поглед на морал ни и политички капитал који је сакупио. Биланс му је морао изгледати позитиван. Своју морасовску про-

шлост је искупио многобројним памфлетима за време рата. Био је најзад ослобођен и свога антисемитског комплекса. то није било лако и није прошло без неких неспретних корака, као кад је тврдио да не верује у Хитлеров антисемитизам, јер је овај измислио антикомунизам и антисемитизам само да би завадио Европу („Писмо Енглезима“). Ипак, на неколико места се од антисемитизма недвосмислено оградно. Баш у „Писму Енглезима“, на пример, рекавши да је неправно „решавати јеврејско питање — а оно постоји — истребљењем Јевреја“. Подвукао је да га и сама реч „антисемит“ ужасава и да ју је „Хитлер заувек обешчистио“ („Опет јеврејско питање“ и „Крсном путу душа“). Расизам уопште је за њега достојан осуде: „Расизам који је Црква осудила, то је јерес која разликује више расе од нижих које служе оним првима или бивају од њих истребљене. Тај расизам немачког нацизма или америчког Кју-клукс-Клана је за Французе одувек био одвратно чудовиште“ („Опет јеврејско питање“). То му није сметало — јер Бернанос до краја живота није престао да изненађује и своје најближе — да за „антисемитизам“ окриви савремене хришћане: „Можда они ипак нису изгубили сваку наду да једним вештим маневром искористе обновљени паганизам и, на пример, мирно допусте да Јевреји и фрамасони буду истребљени“ („Раса против нације“ у „Борбеним написима“).

Али антисемитизам Бернаноса је постепено прешао у антирусизам. Управо, антирусизам је код њега одувек постојао, само што је раније био потиснут антисемитизмом. Почетке његове русофобије — упркос утицају који су на њега извршили Достојевски и Горки — треба тражити у годинама пре 1914. Треба имати на уму да је Бернанос био ухапшен 1909. године, због учешћа у једној португалској монархистичкој завери, чије конце је издалека вукао аустријски принц Франц-Фердинанд. А он, као што је познато, није био велики пријатељ Руса. За Бернаноса из „Великог страха целомудрених“ комунизам је био производ јеврејског духа. Током Другог светског рата и касније, у објашњењу порекла комузма, могу се приметити две супротне тенденције: националистичка и идеолошка. Рекло би се да се те две тезе боре у њему непрекидно и да се не могу хронолошки раставити, јер се дешава да се оне у извесним делима налазе испреплетене, као у „Писму Енглезима“ (1940-44), „Француској пред сутрашњим светом“ (1946-47) и „Чему служи слобода?“ (1947). Русофобски став се осећа већ у „Великим гробљима“ (137), где се, поред пангерманизма, „панславизма“ оптужује за изазивање Првог светског рата. Но још пре тога, у роману „Радост“, написаном 1929. године, демонски Фјодор, „бели“ Рус, силује и убија Шантал, живу слику светости. Затим у „Ми Французи“ (1938), писац пореди Стаљина са руским царевима. Доцније се код њега може наћи објашњење да француски буржуј мрзи Русе зато што је пропао „руски зајам“, а с њим и сва уштеђевина малих штедиша. Он употребљава израз „руски тоталитаризам“ и бележи да Руси, као Шпанци и Италијани, само „прелазе из једног ропства у горе“ („Писмо Енглезима“). У истом смислу, совјетска спољна политика постаје „руски империјализам“ („Француска против робота“, 1947) или „руска експанзија“ и „совјетски национални интерес“ („Француска пред сутрашњим светом“, 1946-47), док се бољшевизам своди на драговољно одрицање слободе („Чему служи слобода“, 1947). Не смеју се забо-

равити ни чланци „Стаљин држи управљач“ и „Комунистичка инквизиција“, нарочито овај последњи, где Бернанос примећује поводом Стаљина: „Његов једини циљ је да на све могуће начине оснажи русију, да прошири, што више могуће, њен утицај и границе, под изговором да ће све што добија Русија раније или касније послужити (комунистичкој) ствари“ (у „Крсном путу душа“).

Но антируски став Бернаноса долази до врхунца у његовом предавању „Европски дух“ (1946): „Ми сви знамо шта је Русија била пре нешто више од сто година. Ми знамо шта је техника повезана са диктаторским режимом од ње направила. С правом можемо мислити да је та техника експлозија која се збила — да тако кажем — у празном простору, то јест у једној средини скоро потпуно лишеној слободе, била сасвим нова појава, способна да потресе било коју цивилизацију. Јер најзад, често се заборавља, сувише се заборавља да прво тоталитарно искуство датира од 1917. године и да је морално и материјално пореметило равнотежу Европе. Уколико сама Русија никада није признала своју солидарност са судбином Европе, ми смо у праву да тврдимо да појава тоталитаризма, бар по своме пореклу, није, строго узев, европска појава“ („Европски дух“).

Дакле, пошто је утврдио *ex cathedra* да је европска техника изазвала тоталитаризам у Русији, а руски тоталитаризам уздрмао Европу, Бернанос извлачи закључак да Русија не припада Европи и, без устручавања, брани — повремено, а понекад чак истовремено — сасвим опречно гледиште. Ако је веровати томе другом Бернаносу, „фашизам, комунизам и хитлеризам“ представљају, сваки на свој начин, изопачено хришћанство“ („Писмо Енглезима“). Капитализам, баш као и марксизам, су производи капиталистичког друштва. Бернанос тај привидни парадокс тумачи тиме што је „цивилизација материје нашла своје оправдање у философији Хегела и Маркса“. А „хегеловски човек може бити, сходно приликама, нацист или марксист“ („Француска пред сутрашњим светом“, 1946-47). Из „Чему служи слобода?“ (1947) сазнајемо да „диктатура није ништа друго до корупција капитализма“ и да „демократије стреме светском дириризму“.

Под предпоставком да је то последња реч Бернаноса — узгред буди речено, прилично марксистички обојена — вредно је помена да она противречи оном првом Бернаносу. Уколико је овај Бернанос у праву, онда извор тоталитаризма није у Русији него у Европи и мора се признати да би на Западу до тоталитаризма дошло све и да Русија уопште није ни постојала. Тачно је да Бернанос тај детерминизам није одобравао, да се против њега у својим политичким написима борио и позивао на узбуну, нарочито после повратка у Француску. Али тачно је и то да код њега нема ни подробне анализе тоталитарног режима ни озбиљне студије о марксизму. Иста примедба важи и за Морасов покрет. И поред обиља оригиналних идеја и талентованих, па некад и генијалних обрада савремених тема, не може се отети утиску да су духовни вођи западне деснице такође „закаснили за Други светски рат“ и наставили да мисле у категоријама националне политике из времена пре Првог светског рата. После раскида са Морасом, Бернанос је покушао да „ухвати воз у покрету“, али то није било довољно, јер су у њему самом „многи спратови политичке философије остали празни“.

У додиру са француском и европском стварношћу, дочекан са свим почастима и слављен безмало као пророк, Бернанос се могао коначно изгубити. Међутим, он је убрзо схватио да му је прече пронаћи самог себе него писати рецепте за спас света. Сустрет са његовим народом и свакодневним животом послератне Француске је знатно допринео његовом духовном буђењу. Неколико извода из његовог *Дневника* дају верну слику о томе:

„Бандол, 24 јануар 1946. — Питам се да ли сам икада волео самоћу или ме је она опчинила. Више мене окружава самоћа него празнина. Имам утисак да ми више ништа не даје одговор и да ми више никада неће одговорити. Треба ипак да идем до краја своје мисије; питам се нијели та мисија ћорсокак. Бива да се тако у некој неиспитаној пећини, на крају једног ходника, набаса на скелет неког непознатог јадника наслоњеног на зид, као осушена мува залепљена на прозорском окну, са устима пуним земље“.

„Тулон (1946). — Пре но што ће се ове зидине срушити под бомбама, ми већ бесмо изгубили додир са извесним прекрасним формама француског живота, ми више нисмо били кадри да их сасвим разумемо, ми више нисмо били способни да их волимо... Оне нису мртве. Можда смо ми мртви... Није довољно обновити сутра те рушевине. Треба сад заслужити благодат новог пролећа... Од 1938. до 1945. осам година одсуства... Пошао сам једног свежег и веселог јунског јутра, у удоба кад је моја земља још била велика нација, са својим армијама и ексадрама своје флоте. Вратио сам се једне хладне и љигаве вечери у децембру... О, драги граде у срце рањени! Онај који те је знао и сада те поново види, не усуђује се сам себе да препозна. Не стидим се ја тебе него њега. Срамота га је што живи без тебе, што те је надживео. Но дали те је надживео? Нема ли у теби више живота него у њему? Али где? Где сада куца твоје срце? Где куца понижено срце мога народа? Где куца срце његове части?“

„Бандол, 6. март 1946. — сваког дана боље схватам да, иако не волим свој народ више од других, не могу поднети губитак слике коју сам у себи о њему створио у доба свога детињства. Не бих никоме саветовао ту патњу. Она помало подсећа на пса који не осећа поуздано шта му недостаје, али свуда тражи свога мртвог господара и најзад дође да цркне на његовом гробу“.

„Бандол, 28. март 1946. — Гадно је то кад се напусти једна обмана да би се пало у другу, али ја мислим да се то са мном збива. Шта смо направили од Француске, проклети да смо? Може ли се макар само умрети без кикота?“

„Бандол, 1. јули 1946. — Време пролази, пролази и ништа од онога што очекујемо се не збива никада“.

„Дневник из 1946. — Кајање за све неискупљене грехе, за неискупљени део свих грехова, онај нашега живота, али и свих живота кроз које смо прошли и од којих нас је пена запљуснула у пролазу, који су непрестано згушњавали ваздух који дишемо, чак и у сну“.

„Тунис, 23. јануар 1948. — Није у питању подчињавање наше воље Његовој, јер Његова воља је наша и када устајемо против Ње, то је по цену расце-

па читавог унутрашњег бића, чудовишног разбијања нас самих. Наша воља је сједињена с Његовом од почетка света. Он је и свет створио с нама. Како је слатка помисао да чак и кад Га вређамо, ми никад сасвим не престајемо да желимо оно што Он жели у најдубљој дубини Светилишта наше душе“.

„24. јануар. — Ми уображавамо да се плашимо своје смрти и да бежимо од ње, а ми ту смрт стварно волимо, као што је Он волео своју. Као што Он себе приноси на жртву приликом сваке литургије на олтару, тако Он поново умире у агонији свакога човека. Ми хоћемо све што Он хоће, али ми не знамо да то хоћемо, ми себе не познајемо, због греха живимо на површини себе самих, ми се враћамо у себе тек на самртном часу и Он нас ту очекује“ (Извод из књиге „Бернанос“ од Албера Бегена).

На тим страницама поново проговара глас савести. Као да то више није онај Бернанос из Бразилије. Ко би га препознао? Франсоа Моријак се преварио: Бернанос није био духовно мртав. Али преварио се и Фројд, мада у другом смислу. Подсвест није само ђубриште нашег тела него и ризница нашег срца. Бернанос је почео да прибира своје снаге, да из подвести извлачи све благо освоје детињске љубави према ближњима, да се враћа самом себи. И десило се чудо. Књижевни дар који је био пресахнуо у њему од 1940. године, од последњег поглавља „Господина Уина“, је наједном оживео. У јесен 1947. године, дошао му је у посету доминикански калуђер Брикберже, његов стари пријатељ, и понудио му да напише филмски сценарио за новелу „Последња на губилишту“ („Dernière à l'échafaud“) од Гертруде фон Лефорт (Gertrud von Lefort). Чим се упознао са текстом, Бернанос је пристао да напише сценарио, који ће доцније бити подешен за позориште, под насловом „Дијалог Кармелићанки“ („Dialogue des Carmélites“) и прерађен за филм. А у чему се састојао садржај новеле? Немачка књижевница је у њој описала један аутентичан догађај из Француске револуције, када су 1794. године, за време Терора, калуђерице Кармелитског реда у Компјењу (Compiègne) биле осуђене на смрт, изведене на губилиште и гиљотиниране. Бланш де ла Форс, припремница коју су због њене физичке и моралне незрелости склониле на сигурно место, је у последњем тренутку одлучила да се жртвује са осталима и добровољно је ставила главу под гиљотину.

Бернанос, који је прећутао хришћанско мучеништво у XX веку, је сада могао да прослави ове мученице из времена Француске револуције, које су га морале подсетити на 283 шпанских калуђерица и 249 приправница. Без обзира на ту симболику, он је у тој драми успео да сажме и обради све своје велике теме, а у исти мах и питања која су њега самог раздирала и мучила. Сестра Бланш де ла Форс (Blanche de la Force), посвећена Христовој Агонији, бори се са својим страхом смрти и на крају умире као светица. А настојница манастира, која је живела као светица, умире пре губилишта, али признајући да стрепи од смрти. У томе се такође крије једна од омиљених тема пишчевих: свако умире смрћу коју заслужује, али Бог, по милости својој, може извршити размену, па страшљивцу даровати јуначку смрт, а јунаку обичну. то се баш и десило са Бланш де ла Форс и њеном настојницом. Зато сестра Констанца и примећује: „Да, то је била смрт неке друге, то није била смрт по мери наше настојнице него смрт премала за њу, тек колико да наву-

че рукаве“. Има и других симбола: тако је сестра Констанца (Constanca) оличење детињске свежине и чистоте. Она зна да, по благодати Божјој, неће остарити и да ће умрети истог дана када и Бланш де ла Форс. Кроз целу драму провлаче се Бернаносове мисли о духовном животу и његови разговори са самим собом. Бернанос се ту виноу до врхунца не само католичке но уопште хришћанске религиозне литературе и његови „Дијалози Кармелићанки“ се могу читати са приближно истим уживањем и са истом духовном коришћу као „Подражавање Христџу“ Томе Кемпијског или „Живојшойисни рукојиси“ Терезе из Лизјеа која га је често надахњивала.

Да је живео дуже, Бернанос би вероватно написао књигу о Исусу Христу, за коју је већ био почео да спрема материјал. Али смрт га је у томе спречила. Још више него у дијалозима, он би кроз то дело оживео свој „дух детињства“ и остварио пуноћу свога духовног живота. Само, као што је другим поводом рекао пре двадесет година у своме роману „Под сунцем Сатане“: „Та последња књига остаје ненаписана, њу само у сновима наслућујемо“. Са књигом о Христу или без ње, тешко је у Бернаносу видети светитеља, као Брикберже који — поводом вести да папа Јован-Павле II хоће да посвети лаике — предлаже канонизацију Бернаноса: „Нека се одмах почне процес Бернаноса, лаика, писца и оца велике породице, о конкретном начину на који је тај крштени човек практиковао Јеванђелске врлине. Али нека се то учини сада, без одуговлачења: сведоци његова живота су све ређи и нема биографије Бернаноса која стварно показује оно што је био“ („Живи Бернанос“). Када се помисли да је на канонизацији Јованке Орлеанке Католичка црква чекала пет векова, журба са Бернаносом изгледа прилично пренагљена. Бернанос, који је имао смисла за хумор и себе одлично познавао, би горњи предлог схватио као добру шалу.

Велики грех Бернаноса је био што је упорно одбијао да посвети пажњу савременим хришћанским мученицима, мада је у XX веку хришћанство теже страдало него икада раније у историји. Онај који не показује своју солидарност са Христовим мученицима и не саучествује у њиховим страдањима, није достојан да наступа као оличење хришћанске савести. После Другог светског рата, Бернаносу се пружила прилика да се јавно покаје и да свој став измени, без икакве опасности по сопствени живот. Он се ограничио на једно предавање у Тунису о свецима уопште — „Наши пријатељи свецџ“ („Nos amis les saints“, 1947). Једини помен шпанских мученика смо код њега нашли у „Скандалу истине“ (1939). Па и то је учинио само узгред; па и ту није пропустио да број пострадалих смањи на шест хиљада: „Ако је Истина да су Црвени гнусно ликвидирали шест хиљада свештеника, истовремено је побијено исто толико потпуно невиних сељака и буржуја на Мајорки“. У своме кратком огледу о светом Доминику, једном од првих својих радова, Бернанос прича како је светац, после исповести и причешћа, пред смрт затражио да такође јавно и пред сведоцима призна своје грехе. Али сам писац неће у себи наћи снаге да пође тим путем. Можда зато што није био само писац него, силом прилика, и јавни радник, трибун, ако не „идол маса“. Човек који припада јавности се не исповеда пред јавношћу. Он је, по дефиницији, непогрешив. Јавно покајање је за њега синоним самоубиства. Да је Жан-Жак Русо био политичар, он нам никада не би оставио

своје „Исјовесџи“. Један велики део француске послератне омладине је у Бернаносу гледао Учитеља и пророка. Његово покајање би ту омладину згрозило, разочарало, саблазнило. Стога ни разлог Бернаносовог ћутања не треба обавезно тражити у његовој гордости. Сам пред Богом, ниједан хришћанин није горд.

Оног истог дана када је завршио „Дијалоге Кармелићанки“ — бележи Албер Беген — Бернанос је пао у постељу смртно болестан. Његова дуга агонија ће трајати од половине марта до почетка јуна. Морао се сетити агоније Терезе из Лизјеа коју је наводио као пример: „Ох, Мати, да ли је ово крај?“ — говорила је својој настојници мала светица Тереза из Лизјеа у агонији. „Како ћу да умрем? Никада нећу знати како да умрем!...“ А како ће Бернанос да умре? Он је одавно тај час очекивао. Колико пута је на то мислио!

Прво му је морала доћи помисао на покајање?

„Ја све боље схватам да нећу ништа додати истини коју чувам, о томе не бих могао имати илузија. Ја сам тај који треба да будем по њеној мери, јер она се гуши у мени, ја сам тамница њена а не олтар. Осмех који јој дугујем припада мојој личности. Ослободићу је само својом смрћу и, ако умрем за њу, ослободићу се са њом, побећи ћу с њом у светлост без снова“ („Понижена деца“).

А други? Браћа његова? Знана и незнана?

„Ако је до мене, људи ме нису разочарали, па ни ја себе нисам разочарао. Ја сам очекивао нешто горе, то је све. Оно што пре свега видим у човеку, то је његов јад. Јад човеков је дивота васељене“ („Велика гробља на месечини“)... „Незнани сапутници, стара браћо, ми ћемо стићи заједно пред врата Царства Божјег. чета изнемогла, чета сатрвена, бела од прашине наших друмова, драга груба лица чији зној нисам знао да обришем, ти погледи који су видели добро и који су видели зло, испунили свој задатак, отрпели живот и смрт, о погледи који се нису никада предали!“ („Велика гробља на месечини“).

Другима смрт изгледа као мрак, али он зна да је ноћ само пролазна, да га очекује јутро и чује глас своје јунакиње Бланш де ла Форс:

„Постоји само једно јутро, Витеже: ускршње јутро. И свака ноћ која се спушта је ноћ Свете Агоније“ („Дијалог Кармелићанки“).

Опат Пезерил који је Бернаноса исповедио и присуствовао његовим последњим тренуцима, сведочи да је писац промрмљао неколико часова пре но што ће се угасити: „Ето, падох у Свету Агонију“, а сасвим при крају: „Хајдемо у коштац“(6).

Да ли је веровао да се са Богом хрва, као некад Јаков? Или је мислио да се са Сатаном хвата у коштац? Или је хтео да уђе у последњу борбу са смрћу и страхом од смрти. Највероватније да се нашао пред Христом који је обухватио сав његов живот једним погледом. У том страшном и свечаном тренутку, једину утеху му је могла пружити мала Тереза из Лизјеа, храбрећи га својим умилним гласом:

„Све је благодат“.

(6) Навод по Irénée Valléry-Radot, „Bernanos en face de la mort“, „La Table rondo“, n° 243, avril, 1968.

СУМАРНА БИБЛИОГРАФИЈА

ДЕЛА ЖОРЖА БЕРНАНОСА

- *Oevres romanesques* (Madame Dargent, Une nuit, Dialogue d'ombres, Sous le soleil de Satan, L'Imposture, La Joie, Un crime, Un mauvais rêve, Journal d'un curé de campagne, Nouvelle histoire de Mouchette, Monsieur Ouine, Dialogue des Carmélites). — Bibliografie et notes par Michel Estève. Paris, Gallimard/Pléiade, 1961.
- *Essais et écrits de combat*, t. I (Saint-Dominique, Jeanne, relapse et sainte, La Grande peur des bien-pensants, Les Grandes Cimetières sous le lune, Scandale de la vérité, Nous autres Français, Les Enfants humiliés, Textes non rassemblés par Bernanos); Notes par Yves Bridel, Jacques Chabot et Joseph Jurt. Paris, Gallimard/Pléade, 1971).
- *Écrits de combat* (Français, vos ancêtres ont été des hommes libres, Lettre à une religieuse canadienne, En camarade, Aux hommes d'Europe, Pour la France libre, Le mystère „Weygand“, Chrétienté française, Sur les fusillades d'otages, Regard sur la Revolution Nationale, Les Faux imbéciles, Français, n'entrez pas dans le Zoo de la „Revolution Nationale“, Catholique français, ne laissez pas rompre le front de la chrétienté, M. Hitler et la Chevalerie, La politique du pire, Race contre Nation. Le message de la Révolution Française, Ils sont des millions, La honte, Il faudra brûler la honte et les pourceaux Laurent serrez ma haine avec ma discipline, La vérité et les peuples, L'An Nouveau, Savoir aimer la France). Annemasse, Problèmes français, 1944.
- *Lettre auh Anglais*, Paris, Gallimard, 1946.
- *La France contre les robots*, Paris, Lafont, 1947.
- *Le Chemin de la Croix-des-âmes*. (Ратни дневник од 1940. до 1945, који садржи око 150 чланака). Paris, Gillimard, 1948.
- *La Liberté pour quoi faire?* (La France devant le monde de demain. La liberté pour quoi faire? Révolution et liberté, L'esprit européen et le monde des machines, Nos amis les saints). Paris, Gallimard/Idees, 1953.

ДЕЛА И ЧЛАНЦИ О БЕРНАНОСУ

- Albert BEGUIN, „Bernanos“, Paris, Seul/Ecrivains de toujours, 1982.
- Clément BORGAL, „Les prophéties de Bernanos, Paris, Nouvelles Editions Latines, 1988.
- R. L. BRUCKERBERG, „Bernanos vivant“, Paris, Albin Michel, 1988.
- Georges CATAUI, „Un prophétisme français“ u „La Table Ronde“, n° 234, avril 1968.
- Jean-Hervé DONNARD, „Trois écrivains devant Dieu: Claudel, Mauriac, Bernanos“, Paris, S.E.D.E.S., 1966.
- Michel ESTEVE, Préface xux „Essais et écrits de combat“, t. I, Paris, Gallimard/Pléade, 1971.
- Michel ESTEVE, „Une vocation de polémiste“ u „La Table Ronde“, n° 243, avril 1968.

- Guy GAUCHER, „Le thème de la mort dans les romans de Georges Bernanos, Paris, Minard, 1967.
- Claude-Edmonde MAGNY, „La part du diable dans la littérature contemporaine“ u „Satan“, Etudes carmélitaines, Desclée de Brouwer, 1948.
- François MAURIAC, „Mémoires intérieurs“ (t. 16), „Bloc-Notes“ (t. 19), „Le nouveau Block-Notes“ (t. 20), „Après la mort de Georges Bernanos“ (t. 24) u „Les chefs d'oeuvre de François Mauriac“, Paris/Genève, Flammarion/Rencontre, s. d.
- Emmanuel MOUNIER, „Un surnaturalisme historique“ u „Malraux, Camus, Sartre, Bernanos — l'espoir des désespérés“, Paris, Seuil/Points, 1953.
- Gaëtan PICON, Préface aux „Oeuvres romanesques“, Paris, Gallimard/Pléade, 1961.
- Philippe de SAINT-ROBERT, „Bernanos et la France“ u „La Table Ronde“, n: 243, avril 1968.
- Hans URS von BALTHAZAR, „Le chrétien Bernanos“, Paris, Seuil, 1956.
- Irénée VALLERY-RADOT, „Bernanos en face de la mort“ u „La Table Ronde“, n° 243, avril 1968.

R é s u m é

Marko S. Markovic

GEORGES BERNANOS — ENTRE L'ENFANCE ET LA MORT

Avec une grande sympathie et clairvoyance, l'Auteur entre dans les profondeurs d'une âme qui se voulait chrétienne — dans le drame de Georges Bernanos, écrivain crucifié entre la pureté d'enfance (sainteté) et la vieillesse défaillante (mort).

Après tant de détours il a affronté son dernier combat — contre sa propre mort — en chevalier interépide.

Le détachement et la véhémence prophétiques de Bernanos sont toujours bien actuels.